

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIVAVIY RISKARNI BOSHQARISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

Shamsiyev Diyor

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0000-0002-1849-9554

Diyor0103.95@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy riskarni boshqarishning iqtisodiy ahamiyati va funksional elementlarining nazariy asoslari, afzalliklari va tahlili hamda rivojlantirish istiqbollarini takomillashtirish haqida so'z boradi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasidagi aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy riskarni boshqarishni rivojlantirish istiqbollaridagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha muallif yondashuvlari va takliflari keltirilgan.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyatlari, risklar, tadbirkorlik, moliyaviy risklar, biznes, kredit risklari, riskni minimallashtirish, diversifikatsiya

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ

Шамсиев Диёр

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы, преимущества и анализ экономической значимости и функциональных элементов управления финансовым риском в акционерных обществах, а также совершенствование перспектив развития. Также представлены существующие проблемы перспектив развития управления финансовыми рисками в акционерных обществах Республики Узбекистан, а также авторские подходы и предложения по их преодолению.

Ключевые слова: акционерные общества, риски, предпринимательство, финансовые риски, бизнес, кредитные риски, минимизация рисков, диверсификация

THE ECONOMIC IMPORTANCE OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT IN JOINT-STOCK COMPANIES

Shamsiev Diyor

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article discusses the theoretical foundations, advantages and analysis of the economic significance and functional elements of financial risk management in joint-stock companies, as well as improving development prospects. The existing problems and prospects for the development of financial risk management in joint-stock companies of the Republic of Uzbekistan, as well as the author's approaches and proposals to overcome them, are also presented.

Keywords: joint-stock companies, risks, entrepreneurship, financial risks, business, credit risks, risk minimization, diversification

Kirish.

Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni boshqarish jamiyatni muvaffaqiyatli boshqarish va uning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashning zaruriy qismidir. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy riskni boshqarish jamiyatning moliyaviy ahvoli barqarorligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Aksiyadorlik jamiyatlari ko'pincha turli xil moliyaviy risklarga duch kelishadi, masalan, valyuta riski, foiz stavkasi riski, kredit riski, operatsion risk va boshqalar.

Moliyaviy risklarni boshqarish ushbu risklarning salbiy ta'sirini minimallashtirishga va jamiyat kapitalidan samarali foydalanishni ta'minlashga imkon beradi. Bundan tashqari, moliyaviy riskni boshqarish aksiyadorlar va investorlarning manfaatlarini himoya qilishga yordam beradi, shu bilan birga aksiyalar rentabelligini barqaror ushlab turadi. Geosiyosiy ziddiyatlar kuchayayotgani sharoitida tovar bozoridagi narxlar o'sishi va taqchilligiga olib kelib, buning natijasida mamlakatda inflatsiya bosimi kuchayishi mumkinligi asosiy risk o'laroq ko'rilmoqda.

Adabiyotlar sharhi.

Bugungi kunda ba'zi iqtisodchi olimlar moliyaviy risklarning har xil turlarini (masalan, kredit, operatsion, bozor) ajratib olishlari va har birini baholash va boshqarishning o'ziga xos usullarini tahlil qilishlari mumkin. Olimlar o'zlarining ixtisosligi va tadqiqot tajribasiga qarab moliyaviy risklar to'g'risida turli xil fikrlarga ega. Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, moliyaviy risklar har qanday iqtisodiyot va tadbirkorlikning muqarrar qismidir va ushbu risklarni mohirona boshqarish muvaffaqiyatli biznes uchun muhimdir. Boshqa olimlar mumkin bo'lgan salbiy ta'sirlarni minimallashtirish uchun moliyaviy vositalar va bozorlarni qat'iy tartibga solish zarurligini ta'kidlashlari mumkin.

Bu borada xorijlik iqtisodchi olimlar Oldfield va Santomerolarning (1995) fikricha, «Moliyaviy risk-bu moliyaviy qism bilan bog'liq bo'lgan risk turi bo'lib, moliyaviy o'zgaruvchilar tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni anglatadi». Bu foiz stavkasini o'zgartirish riski, valyuta riski, kredit riski yoki likvidlik va kapital riski kabi ichki biznes kabi moliyaviy bozor riski bo'lishi mumkin. Moliya institutlari ma'lum turdagi risklarga duch kelishi mumkin: to'g'ri tashkil etilgan biznes bilan bartaraf etilishi mumkin bo'lgan risklar, ba'zi moliyaviy vositalardan foydalangan holda boshqalarga o'tkazilishi mumkin bo'lgan risklar va jamiyat tomonidan boshqarilishi mumkin bo'lgan risklar.

Bendarskiyning (2014) ta'kidlashicha, «Har bir aksiyadorlik jamiyati faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari - uning operatsion, investitsiya va moliyaviy faoliyati, sohaga mansubligi, mintaqaviy joylashuvi tufayli moliyaviy risklarni tasniflashning xilma-xilligi risklarni boshqarish tizimiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi».

Shamoninaning (2010) fikricha «Risklarni tahlil qilish usullari va ularni minimallashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishga imkon beradi, bu esa dastlabki bosqichda jamiyatni kutilmagan yo'qotishlardan himoya qilish uchun "risksizlik yostiqlari" bilan ta'minlaydi».

Nayt (2013) riskga quyidagicha ta'rif beradi: «Risk va noaniqlilik kategoriyasi iqtisodiy munosabatlarda katta rol o'ynaydi. Xo'jalik faoliyatining ajralmas qismi bo'lgan noaniqlilik barcha murakkab va muhim iqtisodiy hodisalarning asosida yotadi. Noaniqlilik mohiyati riskda namoyon bo'ladi».

Rouz (1995) moliyaviy risklarning eng keng tarqalgan turlaridan biri bank risklariga kengroq to'xtalib o'tgan bo'lib, u «Bank riski oltita asosiy turdagi risk – kredit riski, foyda ololmaslik riski, likvidlik riski, bozor riski, foiz riski, to'lay olmaslik riskidan tashkil topgan bo'lib, bu risklar bank faoliyatida juda muhim, xal qiluvchi risklar hisoblanadi, deydi.

Mahalliy iqtisodchi olimlaridan prof. Malikovning (1996) risk to'g'risidagi qarashlari diqqatga sazovordir. Uning fikricha, «Risk atamasi o'zbek tilidagi ayrim manbalarda risk, risk-risk, tahluka, qaltislik va g'ov ma'nolarida tarjima qilinayotgan bo'lsa-da, ularning hech biri risk

atamasining asl ma'nosini bildirmaydi. Zararlarni vujudga kelishi yoki daromadlarning ko'zda tutilgan darajadan kamroq olinishi ehtimoliga risk deyiladi» deb ushbu olim ta'rif beradi.

Brigxem (2007) Yudjinning qarashlaricha «Prognoz qilingan moliyaviy risk-iqtisodiyotning tsiklik rivojlanishi, moliyaviy bozor kon'yunkturasi bosqichlarining o'zgarishi, raqobatning predikativ rivojlanishi va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan risk turlarini tavsiflaydi. prognoz qilingan moliyaviy risklarga inflyatsiya riski, foiz stavkasi riski va ularning boshqa turlari misol bo'la oladi».

Tkachukning (2006) fikricha «Moliyaviy risklarini boshqarish-bu har xil turdagi moliyaviy risklarni har tomonlama baholashni va ularning mumkin bo'lgan salbiy moliyaviy oqibatlarini kamaytirishni ta'minlaydigan riskli moliyaviy qarorlarni ishlab chiqish va amalga oshirish printsiplari va usullari tizimidir».

“Moliyaviy risklar” tushunchasining iqtisodiy mohiyati bilan bog'liq asarlarning tadqiqi va qiyosiy o'rganishi asosida unga nisbatan iqtisodchi olimlar va mutaxassislarining yagona yondashuvi mavjud emasligining guvohi bo'ldik. Albatta, buning turli sabab va omillari mavjud. Xususan, moliyaviy risklarga berilgan ta'riflarning turli makon va zamonda yaratilganligidir. Shularni inobatga olib, moliyaviy risklarini boshqarish mexanizmining mazmuni va xususiyatini ifodalovchi quyidagi takomillashgan mualliflik ta'rifni shakllantirdik: «Moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmi – bu jamiyat tomonidan uning maqsadlari va natijalariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan risklarni aniqlash, baholash, boshqarish va monitoring qilish uchun foydalaniladigan jarayonlar, strategiyalar va usullar tizimidir». Ushbu mexanizm risklarni tahlil qilish, sug'urta, aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish, nazorat jarayonlari va risklarni yumshatish to'g'risida qaror qabul qilish kabi turli xil vositalarni o'z ichiga oladi. Risklarni boshqarishning muhim jihati – bu jamiyat ichidagi va tashqarisidagi o'zgaruvchan sharoitlarda mexanizmlarni doimiy ravishda yangilash va moslashtirishdir.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda ilmiy abstraksiyalash, guruhlash, qiyoslash, retrospektiv va istiqbolli, empirik tahlil va boshqa uslublardan foydalanildi. Maqolada qiyosiy taqqoslash usulida jahon amaliyotida va taraqqiy etgan aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy riskarni boshqarishni qo'llab-quvvatlashning afzalliklari hamda tashkiliy-huquqiy asoslarini mamlakatimizdagi mavjud asoslar bilan taqqoslab, tegishli xulosalar shakllantirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bugubgi kunda global miqyosda oziq-ovqat narxlarining keskin o'sishi aholining zaif qatlamlariga salbiy ta'sir qilib, ularni oziq-ovqat narxlarining yuqoriligidan himoya qilish zaruriyatini keltirib chiqarishi mumkin, bu o'z navbatida, budjetning ijtimoiy xarajatlari oshishiga olib keladi.

“Bundan tashqari, inflyatsion bosim ostida ish haqi va pensiya to'lovlarining qo'shimcha indeksatsiyasi amalga oshirilishi, milliy valutaning asosiy jahon valutalariga nisbatan qadrsizlanishi, mehnat migrantlarining ommaviy mamlakatga qaytishi va O'zbekistonda doimiy daromad manbaiga ega bo'lolmasligi oqibatida davlat budjetidan nafaqa oluvchi oilalar sonining ortishi kabi omillar ta'sirida budjet xarajatlarining oshishi kutiladi”⁵⁷.

Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etiladigan qarz (kredit) mablag'lari bo'yicha foiz stavkasining o'sishi tashqi qarz mablag'larini jalb qilish jozibadorligini pasaytirishi mumkin. Ushbu global trend va tashqi omillar natijasida davlat budjeti prognozlarida kuzatilishi mumkin bo'lgan risklar quyidagicha tasvirlanmoqda:

- ish haqi miqdorining qo'shimcha ravishda 1 foizga oshirilishi yiliga 1,3 trln so'm atrofida;

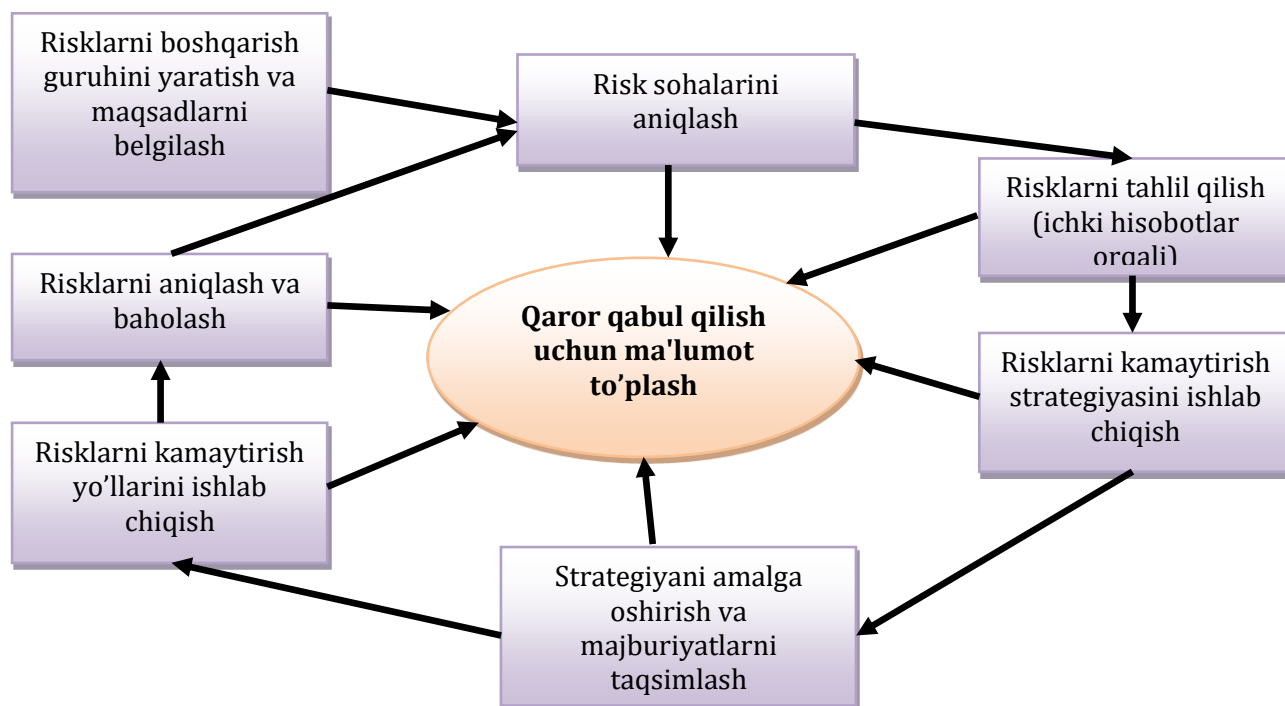
⁵⁷<https://telegra.ph/2024-jil-uchun-%D0%8Ezbekiston-Respublikasining-Davlat-byudzheti-t%D1%9E%D2%93risidagi-%D2%9Aonun-loji%D2%B3asi-va-Byudzhetnoma-ishlab-chi%D2%9Bildi-11-01>

- pensiya miqdorining 1 foizga oshirilishi esa 600 mlrd so‘m miqdorida qo‘shimcha xarajatlar talab etadi;
- so‘m almashinuv kursining 100 so‘mga qadrsizlanishi yillik davlat budjeti xarajatlarning 400 mlrd so‘mga oshishiga olib keladi;
- oltin narxining prognozda ko‘zda tutilgan 1 unsiya uchun 1 800 dollar narxidan 100 dollarga pasayishi 4,5 trln so‘m budjet daromadlari kamayishiga;
- mis narxining prognozda ko‘zda tutilgan 1 tonnasi uchun 7 800 dollar narxidan 500 dollarga pasayishi 940 mlrd so‘m budjet daromadlari kamayishiga;
- energiya resurslari tariflarining oshirilmay qolishi 1,5 trln so‘m budjet daromadlari kamayishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni boshqarish tasnifi investorlar va kreditorlarga ko‘proq ma‘lumotli investitsiya qarorlarini qabul qilishga yordam beradigan risklarni aniqroq tahlil qilish va baholashga yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, investorlar va sheriklar tomonidan jamiyatga bo‘lgan ishonchni oshirishga yordam beradi, shuningdek, jamiyatning bozorda raqobatbardoshligini oshirishga zamin yaratadi.

Moliyaviy risklarni boshqarish guruhlari quyidagi bo‘limlarni o‘z ichiga olishi mumkin:

1. Risklarni boshqarish – kredit riski, bozor riski, operatsion risk va boshqalar kabi barcha turdagi moliyaviy risklarni baholash va boshqarish uchun javobgardir.
2. Moliyaviy rejalashtirish va tahlil – jamiyatning moliyaviy natijalarini moliyaviy boshqarish, byudjetlashtirish, prognozlash va tahlil qilish strategiyasini ishlab chiqish bilan shug‘ullanadi.
3. Moliyaviy nazorat – jamiyatning moliyaviy faoliyatini, shu jumladan ichki nazorat, audit va qonunchilikka muvofiqligini nazorat qilish va tahlil qilish uchun javobgardir.
4. Investitsiyalarni boshqarish – jamiyatning investitsiya portfellarini boshqarish, investitsiya qarorlarini qabul qilish va investitsiya imkoniyatlarini baholash bilan shug‘ullanadi.
5. Moliyaviy tahlil va hisobot – moliyaviy hisobotlarni tayyorlash, moliyaviy ma‘lumotlarni tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun konsolidatsiyalangan hisobotlarni taqdim etish uchun javobgardir.

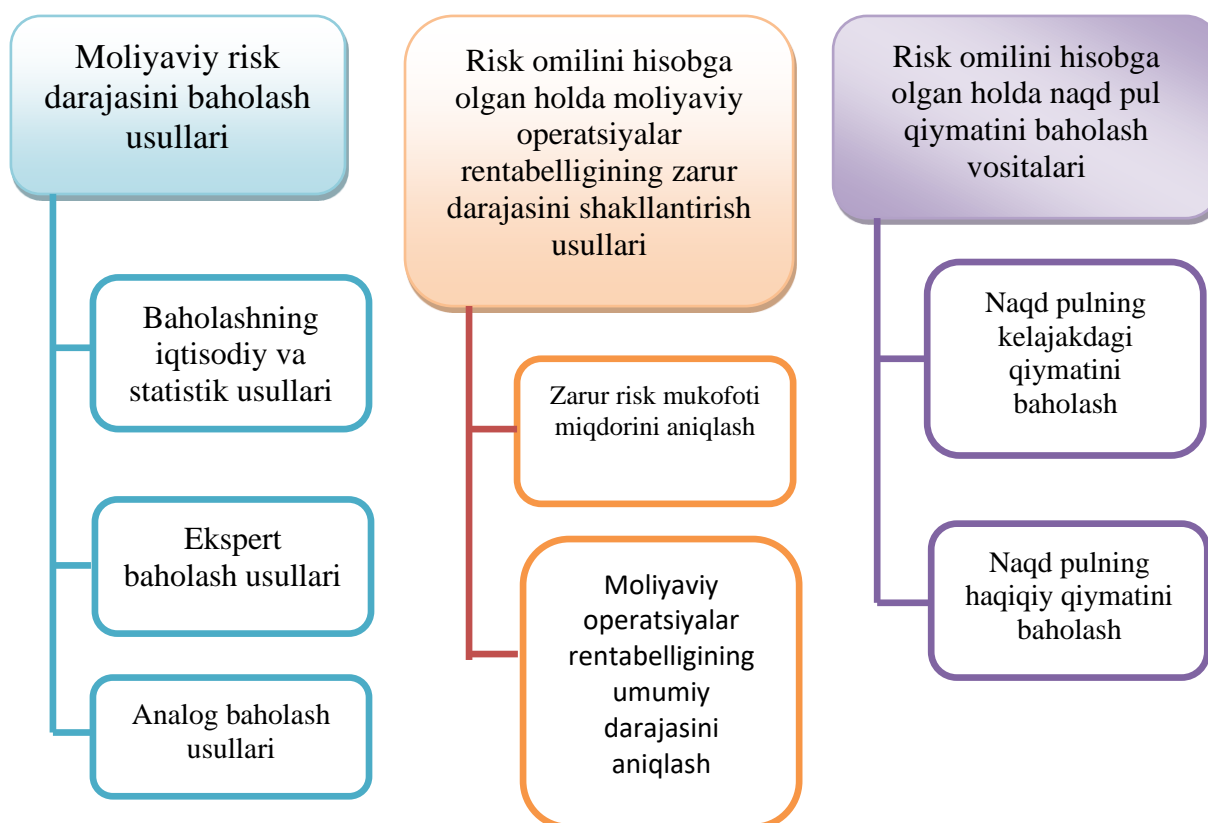
1-rasm. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni boshqarish jarayoni⁵⁸

⁵⁸ Muallif ishlanmasi

Aksiyadorlik jamiyatlari har xil turdagi risklarga duch kelishadi, ammo ularning barchasi moliyaviy risklarni boshqarish bilan bevosita bog'liq bo'lgan umumiy tuzilma yordamida boshqariladi. Aksiyadorlik jamiyatlarida iqtisodiy va statistik usullar moliyaviy risk darajasini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, bunday baholashni amalga oshirish uchun quyida asosiy hisoblash ko'rsatkichlarini keitirib o'sh joiz. Riskni baholash – bu qo'shimcha daromad olish yoki riskli vaziyatdan zarar etkazish prognozi amalga oshiriladigan tahliliy tadbirlar majmuidir. Sifatli baholash potentsial risk zonalarini aniqlaydi, so'ngra aniq risklarning barcha mumkin bo'lgan omillarini aniqlaydi.

Moliyaviy risk darajasini baholash vositalarining iqtisodiy mohiyati shundaki, ular moliyaviy operatsiyalar yoki investitsiyalar natijasida yo'qotish yoki noaniqlik ehtimolini baholashga imkon beradi. Ushbu vositalar banklar, moliya institutlari va investorlarga turli xil aktivlar, investitsiyalar va moliyaviy majburiyatlar bilan bog'liq risklarni baholashga yordam beradi.

Moliyaviy risk darajasini baholash vositalari qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini tahlil qilish, bozor risklarini baholash, foiz stavkalari yoki valyuta kurslarining o'zgarishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni modellashtirish va risklarni o'lchash va boshqarish uchun turli statistik usullarni qo'llashni o'z ichiga olishi mumkin. Boshqaruv jarayonida risk omilini hisobga olishning uslubiy yondashuvlari 2-rasmda keltirilgan.

2-rasm. Aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruv jarayonida risk omillarini baholashga uslubiy yondashuvlar⁵⁹

Ushbu vositalardan foydalanishning maqsadi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni minimallashtirish va jamiyatlar va individual mijozlarning moliyaviy pozitsiyalarining barqarorligini ta'minlashdir. Oxir oqibat, ushbu vositalarning iqtisodiy mohiyati moliyaviy risklarni samarali boshqarishni ta'minlash va minimal yo'qotish darajasida kerakli rentabellik darajasiga erishishdir.

⁵⁹ Muallif ishlanmasi

Aksiyadorlik jamiyatlarida risk omilini hisobga olgan holda moliyaviy operatsiyalarning zarur rentabellik darajasini shakllantirish usullarining iqtisodiy ahamiyati aksiyadorlar va investorlar uchun barqaror hamda yuqori daromadni ta'minlashdan iborat bo'ladi. Rentabellikni shakllantirishning to'g'ri qo'llanilgan usullari risklarni boshqarish va jamiyatida kapitalidan samarali foydalanishni ta'minlash imkonini beradi, bu esa investorlarni jalb qilishga yordam beradi hamda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida risk omilini hisobga olgan holda pul qiymatini baholash iqtisodiy mohiyatga ega, chunki u investorlar va bozor ishtirokchilariga jamiyat aksiyalariga sarmoya kiritish bilan bog'liq mumkin bo'lgan risklarni hisobga olishga imkon beradi. Risk omilini hisobga olish investorlar uchun yo'qotish yoki foyda olish ehtimolidan kelib chiqib, aksiyalarning etarli narxini aniqlashga imkon beradi.

Risklarni iqtisodiy tahlil qilish ko'proq ma'lumotli investitsiya qarorlarini qabul qilishga imkon beradi. Bundan tashqari, u jamiyatlarga moliyaviy barqarorligini baholashda va investorlarni jalb qilish uchun risklarni kamaytirish strategiyasini ishlab chiqishda yordam beradi.

Xulosa va takliflar.

Moliyaviy risklarni qabul qilishdan xabardor bo'lish, jamiyat qanday risklarni qabul qilishga tayyor ekanligini va ular qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligi haqida ongli va ehtiyotkor bo'lishini anglatadi. U mumkin bo'lgan natijalarni tahlil qilishni, risklarni boshqarish qobiliyatlari va resurslarini baholashni hamda qarorlar qabul qilish uchun javobgarlikni o'z ichiga oladi. Bu maqsadlarga erishish istagini yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlar va risklarni qabul qilish zarurligini tushunish bilan muvozanatlash imkonini beradi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida qabul qilingan moliyaviy risklarni boshqarish tamoyilining mohiyati aksiyadorlar va investorlarning manfaatlarini potentsial moliyaviy yo'qotishlardan maksimal darajada himoya qilishni ta'minlashdir. Bunga har xil turdagi risklarni baholash va tahlil qilish, ularni boshqarish strategiyasini ishlab chiqish, tegishli nazorat mexanizmlarini o'rnatish va manfaatdor tomonlar oldida muntazam hisobot berish kiradi.

Qabul qilingan moliyaviy risklarni boshqarish tamoyili, shuningdek, Qonunchilik va me'yoriy talablarga qat'iy rioya qilishni, shuningdek, mumkin bo'lgan yo'qotishlarni minimallashtirish uchun zamonaviy texnika va vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, ushbu tamoyil jamiyatning moliyaviy risklarni boshqarish bo'yicha xodimlarini doimiy ravishda o'qitishni va o'zgaruvchan iqtisodiy muhitga muvofiq risklarni boshqarish strategiyalarini doimiy ravishda yangilashni nazarda tutadi.

Moliyaviy risklarni boshqarish bosqichlari aksiyadorlik jamiyati uchun moliyaviy inqirozlar ehtimolini kamaytiradi, daromadlar va xarajatlarning prognozligini yaxshilaydi, investorlar va kreditorlar oldida kreditga layoqatlilikni oshiradi va moliyaviy resurslardan yanada samarali foydalanishni ta'minlaydi. Oxir oqibat, yaxshi boshqariladigan moliyaviy risklar jamiyatning qiymatini va investorlarning jozibadorligini oshirishga yordam beradi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni boshqarish tizimi tamoyillarining mohiyati jamiyatning samarali va shaffof ishlashini ta'minlash, mumkin bo'lgan yo'qotishlarni minimallashtirish va aksiyadorlar hamda boshqa manfaatdor tomonlarning manfaatlarini saqlashdan iborat. Shuningdek, moliyaviy risklarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun, bu ularning salbiy ta'sirini kamaytirish va umuman tashkilot faoliyatini yaxshilashda namoyon bo'ladi.

Moliyaviy risklarni boshqarish tizimini tahlil qilishda asosiy uslubiy vosita sifatida tizimli yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Tizimli yondashuv nafaqat tashkilotga, balki uning atrof-muhitiga ham e'tibor qaratadigan keng qamrovli yondashuvdir.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Oldfield, G. S., & Santomero, A. M. (1995). *The place of risk management in financial institutions*. Wharton School, University of Pennsylvania.

Бендарский Д.А. (2014) Сущность и классификация рисков для научно-производственного предприятия атомной отрасли // *Экономический анализ: теория и практика*. № 26. С. 54–66

Бригхэм Юджин Ф. (2007) *Финансовый менеджмент* / Бригхэм Юджин Ф., Майкл С. Эрхардт. – СПб. : Питер, – 960 с.

Маликов Т. (1996) *Молиявий қарор қабул қилиш асослари*. – Т.: –Шарқ|| нашриёт-матбаа концернининг Бош тахририяти, 24-бет.

Найт Ф. (2013) *Риск, неопределенность и прибыль* / пер. с англ. - М.: Дело,

Роуз П.С. (1995) *Банковский менеджмент*//. - М.: –Дело//.

Ткачук М.И. (2006) *Основы финансового менеджмента : учеб. пособие* / М. И. Ткачук, Е. Ф. Киреева. – Минск : Интерпрессервис, 2006. – 416 с.

Шамонина М. (2010) *Международные стандарты управления рисками: проблемы адаптации*. URL: <http://mof.ru/article/134.html>.